

Ellenben írása utolsó mondatával nem hinném, hogy el tud számolni (szerintem ezt sem Ön írta, de hát a nevét adta hozzá). Honnan veszi a bátorságot ugyanis (s most nem is az ujjaira emlékeztetnék), hogy olyasmit állítson, miszerint engem igazából az „a tudomány” számára közömbös kérdés érdekel – s itt Szabó István csak mellékfigura –, hogy Mályusz Elemér és Szekfű Gyula közül ki a jobb ember? Itt megint Arany Jánosra utalhatnék, de jelöljön meg akár csak egy sort is szóban forgó írásomban vagy korábbi munkáimban (csak ezeket ismerhetik), amivel bizonyítani tudja állítását! Itt megint az a probléma bukkan elő: éppen Ön az, aki deklarációt, sőt minősít, és nem bizonyít. Ráadásul sorvezetője számos helyen kifejtett alapállásának is ellentmond (szerintem persze ő mond ellent önmagának) amikor kökemény „esszencialista” módon „a tudományról” beszél (hol is van ez, ki képviseli, s nem éppen az Ön sorvezetője akarja-e ezt diskurzusokban feloldani?).

Szóval erre az utolsó mondatra nem érvényes az, hogy csupán nekem ellentmondani kívánó merő negatívítás, a publikációk számát növelni kívánó szócséplés (verbiage) lenne, mint szövege előző részének nagyobb fele. Ez ugyanis, nemes egyszerűséggel, kacajra fakasztó ostobaság. Várom első önálló írása megjelenését:

ERŐS VILMOS

VISZONTVÁLASZ

Tisztelt Erős Vilmos!

Írásából nem tudom eldönteni, felőhajtja-e ajánlani nekem a tegeződést, vagy sem (például „De mit teszél Ön, Dániel?”, vagy „Ön legalább vetted a fáradságot...” stb.), ezért maradok az Önözésnél.

Az én nevem alatt megjelent bírálatra adott válaszát két részre osztanám. Az egyik rész azon meggyőződésének többszöri kinyilvánítása, hogy a bírálat szerzője nem vagy nemcsak én vagyok, hanem Gyáni Gábor vagy Gyáni Gábor is.¹ Roppanó kényelmes lenne bevallanom, hogy ebben bizony igaz van, mert

akkor értelemszerűen nem nekem kellene „bírálatommal” szembeni érdemi ellenvetéseire válaszolnom, hanem a – legjobban esetben értelmi szerzőként bemutatott – Gyáni lenne kénytelen átvenni e terhet. Csakhogy a dolog nem így áll: a bírálat az én önálló munkám (ráadásul korántsem az első). Feltételezésével szemben becsületszavamon kívül nemigen tudok és kívánok mást felhozni, meg nem is hinném, hogy szükség lenne másra, a párbajok pedig már rég kimentek a divatból. Ámbátor éppen Ön mutat rá (de önellentmondásként értelmezni), hogy a bírálat és – legyen szabad mondanom – az igazi Gyáni Gábor álláspontja között ütközés van. Ilyenformán feltételezését hajlamos vagyok nyilvánvalóan eltúlzott dicséretként felfogni, mert eszerint írásomról nem tudta eldönteni, hogy szerzője én vagyok-e, vagy egy nálam több mint három évtizeddel tapasztaltabb történetkutató.

A másik részre térve mindenekelőtt afeletti örömet kell kifejeznem, hogy a könyvével szemben felhozott érveim nagy része ellen valószínűleg nincs kifogása, mert válaszában azokat nem említi.

Kifogásolja azonban először is filológiai jellegű megjegyzéseim némelyikét. Köteténem – nézetem szerint – legfontosabb eredménye ugyanis az a felfedezés, hogy Szabó István *A magyar asszimiláció* című kéziratának szóhasználatát a *Revue d'Histoire Comparée* szerkesztői megváltoztatták. Ön szerint én viszont azt állítom, „hogy a közölt szövegből egyáltalán nem derül ki, hogy a *Revue d'Histoire*

1 ■ Meg is próbáltam úgy olvasni a szöveget, hogy a tegezés Gyánira, az önözés pedig rám vonatkozik, de ez sem vezetett eredményre.

2 ■ Azt nem értem, hogyan felelhetnek meg e stratégiai pontok „a szöveg teljes terjedelmének”. Minden egyes pont stratégiai? De hiszen nem mindenütt változtattak a szerkesztők.

3 ■ Kritikámban már idéztem ezt a passzust a szóban forgó kötetből, de még újabb, 2006. évi szerkesztményében is kitart emellett: „...A *Revue d'Histoire Comparée* szerkesztői nép helyett *mindig* [kiemelés tőlem – B. D.] nemzetet írtak Szabó szövegében s Magyarország, magyarság helyett Kárpáti Medencét.” (Szabó István: *A harmadik út felé. Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban. (Kisebbségkutatás könyvek)*. Lucidus, Bp., 2003 [valójában 2006]. 128. old.)

Comparée szerkesztői Szabó István írásán alapvető és következetes módosításokat végeztek.” Nos, én nem ezt írom, hanem azt, hogy a közölt szövegen nagyon is látszanak a változtatások, ezek igenis alapvetőek, ám állításával szemben a legkevésbé sem következetesek: nem egyirányúak, és nem is következnek be mindig.

A mennyiségi jellegű kijelentésem (a változtatás nem mindig történt meg) helytállóságát – bár egy kvantifikációs szempontból igen kétes értékű megállapítással – válaszában Ön is kimutatja: „kb. [sic! – B. D.] 20 esetből 14-szer” alakul az »ország«, »Magyarország« »Kárpáti Medencévé«, bár nekem igazság szerint a több mint hatvan oldalas írásnak csak a hatodik oldaláig kellett ellapoznom ahhoz, hogy mindjárt hét esetet is leljek, amikor az »ország« és a »Magyarország« kifejezés nem változik, mi alatt csupán egyszer módosult »Kárpáti Medencévé«. Igaz – mint válaszából megtudjuk –, ezek a (ki tudja, mennyire számos) változtatások épp a szöveg stratégiai pontjain² következnek be. Nem tudom, hogyan lehet felismerni biztosan egy szöveg stratégiai pontjait, de talán nem rossz feltevés, hogy az első fejezet ilyen lehet. Ebben most magam is megszámláltam a »nép«/»nemzet« cseréket. Az eredmény: 22 alkalommal marad meg az eredeti »nép«/»népi«, és mindössze kétszer alakul »nemzet«/»nemzetivé«, sőt egyszer Szabó önként használja a »nemzetit«. Félek azonban, hogy mindkettőnknek felesleges volt végrehajtanunk ezeket az apró méréseket, hogy cáfolhassuk az Ön eredeti kijelentését, mert az az egy idézet, melyet recenziómban felhóztam tézise ellen, tökéletesen elegendő volt: Ön azt állította, hogy az átváltás következetes volt,³ így egyetlen ellenpélda is kellőképpen igazolja, hogy a következetesség igenis megtört.

Azonban, mint válaszából látható, mostanra már Ön is belátta, hogy nincs szó mennyiségi konzekvenségről, ám ezt immár lényegtelennek véli, csak az a fontos, hogy történt valamiféle változás, ami elegendő arra, hogy a szerkesztő érzékeltesse a szerzőtől elütő álláspontját. Ha pedig így áll, akkor csak az a kérdés, hogy

mit jelentenek az egyik oldal fogalmai, és mit a másikai. Egyébként is, ha konzekvensen alkalmazták volna a szerkesztők saját szóhasználatukat, értelmetlenné vált volna a szöveg. Attól tartok, amikor így érvel, elmulasztja a befogadás szempontjából vizsgálni a szöveget, valamint nem tesz különbséget hangalak és jelentés között. Csak akkor volna az a kérdés, hogy mit jelentenek ezek a kifejezések a saját eredeti eszmerendszerükben, ha a szerkesztő célja az lenne, hogy Szabót kitanítsa: miként kellene helyesen gondolkoznia nép és nemzet kérdéséről. Szabónak persze semmi szüksége az okításra, tud az őt a szerkesztőtől elválasztó távolságról. A szerkesztő célja, a módosítás téje valójában az, hogy a kész szöveg olvasójának szövegértelmezését befolyásolja. A befogadó pedig értelemszerűen a szövegkörnyezet alapján rendel a hangalakhoz jelentést, nem pedig a historiográfiai kontextus alapján, már ha a szerkesztő nem kifejezetten kettőnkre gondolva végezte el a módosításokat. Ha tehát Szabó egyébként érintetlen szövegébe egyszerűen beírjuk „nép” helyett azt, hogy „nemzet”, akkor azon még mindig egy etnikailag meghatározott nemzetet ért a befogadó, azaz a szerkesztő akciójának eredménye – szándékától függetlenül – a népiségtörténet programjának alátámasztása, a nép nemzeti szintre emelése volt, a szerkesztő nem tudta érzékeltetni álláspontját. Erre tökéletes példa az Ön válaszában felhozott idézet. És ez történt volna akkor is, ha a szerkesztők minden kritikus ponton átírják a szöveget, ettől még a szöveg nem vált volna feltétlenül értelmetlenné (sőt épp nép és nemzet azonos értelműsége vált volna még világosabbá).

Ami a minőségi következetességet illeti (azaz egyirányúak voltak-e a szerkesztői változtatások), Ön itt hozza fel leghatásosabbnak látszó érvét a koncepciójának ellentmondó adalékaim egyike – és általában filológusi alkalmasságom – ellenében: azok a sorok, amelyekről én azt állítom, hogy a szerkesztő kezdeményezését jelzik egy „népibb szóhasználat” érdekében, valójában Szabó István bejegyzései a kéziratban. Ön téved. A szöveg így hangzik:

„L'assimilation et les peuples du Bassin Carpathique c.-en francia nyelven jelent meg. Rev. D'Hist. Comp.”⁴

Ön válasza lábjegyzetében csak a második sorról állítja, hogy Szabó István jegyezte a lapra (arról, amely mindkettőnk gondolatmenete szempontjából teljesen indifferens, azaz ennek szerzőségét felesleges lett volna említenem), válasza főszövegében viszont azt mondja, hogy mindkét sort ő írta. Valójában a sorok közül az első ceruzával íródott (éppúgy, mint a szerkesztői bejegyzések), a második tollal, és két különböző kéztől valók. Méghozzá az elsőt, *A magyar asszimiláció* címet még népibbé formáló, francia nyelvű címetvert éppen az a kéz, amely a »nép« szót a szövegben olykor »nemzetre« cserélte, tehát a szerkesztőé. Ha Ön szerint mégis Szabó írta volna az első sort, akkor a népiségtörténész Szabó munkájának kell tartania a szekfüianus módosításokat is. De nem kell, mert külső bizonyítékot is tudok hozni arra, hogy a szerkesztőség álláspontját tükrözte a *L'assimilation et les peuples du Bassin Carpathique* cím, és nem Szabó emlé-

4 ■ MTA Könyvtárának Kézirattára Ms 5438/170. (a kéziratlapon viszont az Ms 3438/170. jelzet szerepel) 1. old.

5 ■ Válaszában szerepel egy újabb filológiai melléfogás is: az én szerzőség körüli okvetlenkedésemre (ti. hogy sokkal inkább szerzője a könyvnek Szabó István, mint Ön) a jelentős tudósok életművét bemutató Magyar Panteon sorozatra hivatkozva válaszol, mert az is a szerkesztőt tünteti fel szerzőként, és a cím a tudós neve. Ha csak a borítóra tekintünk, akkor valóban, ám a belső borítón – márpedig ez az, ami számít – a szerkesztő már csak így jelenik meg a Magyar Panteon sorozatban: „Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést írta XY”.

6 ■ Reinhart Koselleck: Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája. In: uő: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Szabó Márton ford. (Circus Maximus). Atlantisz, Bp., 2003. 241–249. old.

7 ■ Válaszának elején nem igazán kedvtelve emlékezik meg egy „retorikai(nak szánt) fogásomról”, majd később szembeállítja a historiográfiai vizsgálódást a retorikai megoldásokkal („historiográfiailag, nem pedig rhetorice”).

8 ■ Erős Vilmos: *Asszimiláció és retorika. Szabó István: A magyar asszimiláció című munkájának rekonstrukciója*. (Csokonai Disputa Könyvek). Csokonai, Debrecen, 2005. 92. old.

9 ■ Uo. 112. old.

10 ■ Ideologikuság és retorikuság egybevágóságára lásd uo. 98. old.

11 ■ *A magyarság életrajza* 1944. évi német fordítása nyilvánvalóan Szabó 1941. évi (vagy az előtti) gondolkodását tükrözi.

kezete működött később a kellenél „népibben”. A dolgozat ugyanis végül *L'assimilation ethnique* [! – B. D.] *dans le Bassin des Carpathes avant 1918* címen jelent meg, de a *Revue...* összesített éves tartalomjegyzéke ugyanezt a cikket más címen említi: *L'assimilation et les peuples du bassin carpathique*. A Szabó által adott eredeti cím „népiesítése” bizony egybeesett a szerkesztő szándékával, sőt – amint a kézírásokból kitetszik – a szerkesztő munkája volt.⁵

A szöveg végső, franciául megjelent változatát Ön valószínűleg nem elég alaposan tanulmányozta, mert én bizony – amint a bírálatban is jeleztem (227. old.) – találtam benne koncepciójának szögesen ellentmondó mozzanatot: lehet, hogy igaza van és a franciában a magyar »népi« »nemzeti-vé« változhat, ám – és ez a lényeges – előfordult, hogy a kézirat »nemzetije« változott a francia fordításban »népi-vé«, azaz ismét látható: a módosítások nem voltak egyirányúak.

Bírálatom immár filológiai kérdéseken túllépő, Szabó szövegének értelmezésére koncentrálni részére vonatkozó válaszáat így kezdi: „...kitanít Koselleckből [ti. azt kívánom megmutatni, hogy az Ön elképzelésével ellentétben a politikai nemzet és a népi nemzet egyáltalán nem aszimmetrikus ellenfogalmak – B. D.], de az őt érintő véleménynyilvánítás azon áll vagy bukik: lehet-e a politikai nemzet – népi nemzet fogalmakat egymással szemben állónak, dichotómiának, netán antagonisztikusnak tekinteni [...] Az Ön felfogása szerint nem [...] egyszerűen csak deklarálja, hogy a népi nemzet fogalma része, nem pedig az ellentéte a politikai nemzetnek...”, majd hosszasan – de *A magyar asszimiláció* című kéziratot szóba sem hozva – érvel amellett, hogy az ellentét igenis létezik. Válaszának ez a szakasza soraim teljes félreértésen és két elkülönülő probléma (a dichotómiák és az aszimmetrikus ellenfogalmak problémájának) – újbóli – összekeverésén alapszik. Először is recenziómban elismertem, és készséggel elismerem most is, hogy a két világháború közötti korszak történetírásának talán legalapvetőbb konfliktusa jól leírható a népi és politikai nemzetfogalom szembeállításával (225–226. old.).

Más kérdés, hogy a kézirat pontos értelmezésének éppenséggel arra kelle-e ráébrednie minket, hogy az a népiségtörténet és a szekfűi történetírás, a két nemzetfogalom minden addiginál kisebb távolságát dokumentálja 1943-ban (alighanem a szereplők akarata ellenére) olyanformán, hogy – Szabó szerzősége miatt – az utóbbi mozdul az előbbi felé. Az azonban, hogy a két szemben álló történelemfelfogás e két nemzetfogalom egyikére épít, egyáltalán nem érinti azon állításom érvényét, hogy „a népi nemzet részhalmaz a politikainak” (228. old.). Kijelentésem valószínűségét pedig Ön is könnyen beláthatja: azokat a történelmi szereplőket, akiket Mályusz és Szabó a magyar népi nemzet tagjának gondolt (az etnikailag magyarokat), a magyar politikai nemzet tagjának gondolta Szekfű is (nemzetileg magyaroknak), tehát azok a csoportok, amelyekre a fogalmak vonatkoznak, átfedik egymást. Ez az egyik oka annak, hogy – állításával ellentétben – nem lehet aszimmetrikus ellenfogalomként gondolkodni a szóban forgó kettősségről (azok ugyanis az egész *emberiséget kettéosztják*, tehát valaki nem tartozhat az egyik halmazba is, meg a másikba is, de valamelyikbe tartoznia kell), melyben – és ez a másik oka – semmiféle *aszimmetria*, tehát becsmérlő jelleg sincs (míg a kosellecki fogalom párok egyik tagja csak megszólítás elismerés nélkül).⁶ Érvélem célja tehát csakis az volt, hogy rámutassak: Reinhart Koselleck aszimmetrikus ellenfogalmakra dolgozta ki elemzési eljárását, nem „egyszerű” dichotómiákra, és emiatt került fel bennem a kérdés: könyvében Koselleck munkája vajon szellemi forrásként kap-e szerepet, avagy csupán nevelő szolgál tekintélyi támaszul?

Véleménye szerint én Önre sütöm, hogy a történetírás retorikusságát valamilyen elitelendő dolognak véli, de nem hozok fel semmit amellet, hogy valóban ez volna a helyzet. Talán könyvéhez sem kellene feltétlenül nyúlnom felfogásom alátámasztására, hiszen mintha nekem adott válaszában is két ízben ilyen értelemben gondolkoznék a retorikusságról.⁷ Ugyanakkor a könyvében így szól: „S hogy azután Szabó István fenti [a

honfoglaló magyarok Kárpát-medencei szlávokkal szembeni többségéről szóló – B. D.] tézise mennyire [tehát lehet többé vagy kevésbé! – B. D.] prekonceptiózus alapokon nyugszik, azt világosan alátámasztja a vázolt nézeteket alapvetően cáfoló Kristó Gyula 2000-ben megjelent tanulmánya”,⁸ majd Kristó tanulmányának ismertetése következik. Azaz egy történeti vizsgálat prekonceptiózussága kimutatható egy másik, ugyanarra a tárgyra vonatkozó történeti vizsgálatral való összevetés során. Az egyik prekonceptiózus, mert nem arra jut, amire a másik, a nem prekonceptiózus. Tehát a prekonceptiózusság elkerülhető, és az ilyen munkák a hitelesebbek, a jobbak – hangzik a történész mindennapi gyakorlatában valószínűleg nagyon is hasznosítható következtetés. De egybeesik-e a prekonceptiózusság a retorikussággal, vagy a retorika mégis szükségszerű része a történetírás művelésének? „Igenis Szabó István munkáiban is kimutathatóak prekonceptiók, a saját korának akár politikai kérdéseiben való állásfoglalás, azaz műveinek bizonyos tekintetben retorikus, Szekfű Gyula egy szóhasználatával élve ékesszóló, homiletikus jellege.”⁹ Vagyis Szabó munkáiban egy politikai ideológiából következő történeti prekonceptió(ka)t érvényesít retorikai eszközökkel,¹⁰ és – mint azt a Szabó–Kristó összehasonlítás alapján már tudjuk – ezekkel a retorikai eszközökkel lép túl Szabó az empirikus kutatás szabályain, ennyivel marad el a munka az Ön könyve szerint egy elgondolt tökéletes műtől.

Meglátása szerint nem éppen találó az általam kiesztelt történet arról, hogy Szabó nem az 1945 utáni politikai környezet miatt hagyott fel a népiségtörténeti vizsgálódással, hanem *A magyar asszimiláció* eredményei vezették pályáját más irányba. A cselekményszövés szintpadiassága ízlését zavarja, kronológiái pontosítása pedig megfosztja mesémet minden valószínűségétől, hisz – mint mondja – *A magyar asszimiláció* című kézirat Franciaül megjelent változata, melyet én ebben a részben 1944-re tettem, nem az utolsó népiségtörténeti munkája Szabónak, mert a *Nemzet szemlélet és magyarságtudat* című írás később ke-

letkezett.¹¹ Remélem, ízlésbeli kifogását eloszlatja az, hogy én sokkal megengedőbben, egyszersmind bizonytalanabban fogalmaztam, mint arra Ön emlékszik: „Természetesen magyarázhatja a politikai klíma megváltozása is, de azért mindenképpen megjegyezném, hogy Szabó István *A magyar asszimiláció* 1944-es megjelenése után soha többet nem írt népiségtörténeti jellegű munkát.” (230. old.) Valóban tévedtem viszont akkor, amikor 1944-re datáltam az írást, hisz az 1943-ban került az olvasók kezébe. Ez azonban egyáltalán nem segít abban, hogy megmagyarázzuk, miért apadtak el a népiségtörténeti munkák, mert állításával szemben semmi sem igazolja, hogy a *Nemzet szemlélet és magyarságtudat* című írás *A magyar asszimiláció*nál később keletkezett volna. Előbbi a *Sorsunk* című folyóiratban jelent meg négy részletben: az első három 1943-ban, és az utolsó is még az 1944. januári számban. Összességében annyit tudunk, hogy 1943-ban mindkét cikknek készen kellett lennie már, azaz egyáltalán nem bizonyos, hogy nem *A magyar asszimiláció*n alapuló írás az utolsó népiségtörténeti munka az életműben. De még ha nem hihető is az Ön számára történetem ezen része, azért bátorodom újból a figyelmebe ajánlani annak lényegi összetevőjét: könnyen belátható, amint Szabó az asszimiláció fogalmát bevonja a vizsgálatba, kérdéssé teszi, hogy a népi nemzetet mi köti össze, biológiai vagy az asszimiláció kialakította történeti képződményről van-e szó? Mivel Szabó válasza az, hogy a XIX. században igenis volt asszimiláció (igaz, ő nem örül neki), a XX. századi magyar nép éppúgy történeti képződménynek mutatkozik tanulmányában, mint a politikai nemzet Szekfűnél. Ebből pedig az a következtetés adódik, hogy a mályuszi fogalmi készlet használhatatlan, ám azt továbbra sem merném határozottan állítani, hogy Szabó le is vonta ezt a következtetést.

Végezetül Ön kétféle, hogy el tudnék számolni írásom zárómondatával, melynek kifogásolt része így hangzik: a munka háttérben mindvégig ott lappang egy „Erős Vilmos számára elsődleges kérdés”, „amelyre bármilyen felelet szülesek is, az a tudo-

mány számára csakis közömbös lehet, és amelyben Szabó István igazából csak mellékszereplő: vajon Szekfű Gyula vagy Mályusz Elemér volt-e jobb ember?” (230. old.) Mielőtt belefogok az elszámolásba, leszögezem, hogy ez a mondat, mint olvasható, csak a jelzett kérdésre adott válasznak közömbösségére vonatkozik, ami nem zárja ki, hogy a válasz keresése közben ne keletkezhetnének (még azt sem mondanám, hogy véletlenül) tudományos eredmények. Azt is jegyezzük meg, miszerint abban mindenestre láthatólag egyetértünk, hogy ha Ön valóban ezt a kérdést tette fel, akkor a válasz a tudomány, azaz jelen esetben a historiográfia számára szükségképp közömbös. De feltette-e a kérdést? Felháborodása nem fakadhat abból, hogy Szekfűt és Mályuszt vélem érdeklődésének középpontjában látni, hiszen korábbi kötete éppen *A Szekfű–Mályusz vita*¹² címet viseli, a tárgyalt könyvben pedig Ön eleve és mindvégig a Szekfű–Mályusz-ellentét keretében értelmezi Szabó szövegét. Ebből pedig természetesen az következik, hogy Szabó István mintegy elveszti az önállóságát, kéziratával az említett két tudós történetírása között sodródik (az egyik oldalra). De válaszát a legkevésbé sem emiatt gondolom a tudomány számára indifferensnek, hanem amiat, hogy a kérdés az említettek személyes kvalitásaira, még hozzá erkölcsi alkatuk politikai vetületére vonatkozik. Ön azt vizsgálja ugyanis, hogy a népiségtörténet, illetve Szekfűék nemzetfogalma milyen politikai ideológiákból vezethető le, melyeket támasztja alá. Így jut arra a konklúzióra, hogy a népiségtörténet népi nemzetfogalmának mindenekelőtt a náci ideológiával éppen nem ütköző, vérségi egységben gondolkodó *völkisch* gondolkodás a forrása, és ezzel szoros összefüggésben ez a nemzetfelfogás „idegenellenes”, „esetleg kirekesztő”, „zsidóellenes” (Szabónál kevésbé, mint Mályusznál), valamint „németellenes” (nyilván úgy értendő, hogy nem feltétlenül náciellenes, azaz a németekben az idegen népiséget látta veszélyesnek). Mindebből következik Szekfű körének angol–francia külpolitikai tájékozódása, és hogy Mályusz „alkalmasint a németekkel kacérko-

dik”. Ezentúl a népi nemzet fogalma „szociális”, sőt „szociologisztikus” tartalmú, „a parasztságra építő” (ami vélhetően azt jelenti, hogy nem fordítanak kitüntetett figyelmet a mindenkori elitre).¹³ Ez eddig csak annyit tesz, hogy Ön a kétfajta történetírás politikai jelentései iránt érdeklődik. Csakhogy eközben azt sem rejti véka alá, hogy melyik politikai álláspontot mennyire véli helyesnek, erkölcsösnek vagy veszélyesnek: a „szociális” jelleget pozitívan értékeli (kivéve az azzal együtt járó paraszttitost és a falu idealizálását), a többit pedig „joggal kétesnek tekintett elemnek”¹⁴ nevezi. És hogy a két fél viszonyában is világossá váljék, ki állt a jó oldalon: „természetesen annak is van alapja, hogy a *Revue d'Histoire Comparée* szerkesztői [azaz Szekfűék – B. D.] kritikusan kezelték a nép, népi nemzet, magyarság fogalmait.”¹⁵ Valószínűleg nincs számottevő eltérés az említett politikai álláspontokról alkotott véleményünk között, de ettől függetlenül ezen a ponton az Ön historiográfiai vizsgálata kisiklik, és átalakul erkölcsi ítélkezéssé ahelyett, hogy választ adna arra: hogyan alkoták meg e tudósok történeti elbeszéléseiket?

Marad híve,

BOLGÁR DÁNIEL

nem budapesti lakos

Kóreset

Ritkán fogadja szerző olyan hisztérikusan a nevével jegyzett munkáról írt korrekt, bár kritikus végkicsengésű bírálatot, mint Erős Vilmos. Bolgár Dániel könyvbírálatában (*BUKSZ*, 2006. ősz, 223–230. old.) óvatosan szóvá teszi a recenzeált mű tényleges szerzőségének kérdését. Nála határozottabban fogalmaznék: erkölcstelen, ha valaki magának vindikálja egy könyv szerzőségét, ha a szöveg zömét – háromnegyedet! – másvalaki, ez esetben Szabó István írta.

Feltételezem, Erős az így elkövetett vétség beismerésének elhárításaként folyamodik ahhoz az arcátlansághoz, hogy a műről szóló bírálatot másnak (történetesen nekem) tulajdonítsa. A dehonesztáló vádat semmilyen bizonyítékkal nem támasztja alá, és nem is adja jelét, hogy ez szándékában állna.

Semmi sem indokolja, hogy ne ragadjak tollat, ha a kedvem úgy tartja, könyvét bírálendő, hiszen számtalanszor polemizáltam már szellemi és hatalmi téren Erősnél sokkalta jelentékenyebb szerzőkkel. S mi képzhetné vajon Bolgárt a stróman szerepére? Úgyszintén semmi. Négy éve látott napvilágot első – a recenzióban tárgyalt kérdéstről szóló – feltűnést keltő tanulmánya, legutóbb pedig a *Történelmi Szemle* hasábjain jelent meg újabb jelentékeny írása. Ráadásul megfontolásra érdemes kritikával illeti bennük jelen sorok szerzőjét is.

Bolgárnak (és nekem) címzett válaszcikkében Erős átlép egy bizonyos határt, amin túl nem formálhat jogot arra, hogy érdemben foglalkozzam itt kifejtett gondolataival, akkor sem, ha van vagy lehet figyelmet érdemlő mondanivalója.

A hisztéria nem jó tanácsadó, hiszen könnyen erkölcsi tévútra vezet az embert. Erős Vilmos kóresetét erkölcsi ellehetetlenülése teszi különösen súlyossá.

12 ■ Erős Vilmos: *A Szekfű – Mályusz vita*. Csokonai Új História Könyvek sor. Debrecen, Csokonai, 2000.

13 ■ Minden idézet Erős: *Asszimiláció és retorika*. 107–111. old.

14 ■ *Uo.* 107. old.

15 ■ *Uo.* 110. old.